

Hârizmşahlar Bürokrasisinden Türkiye Selçuklu Bürokrasisine Bir Entegrasyon Örneği: Mücîrüddin Emîrşâh

Çağdaş Kurt | 0009-0008-8581-1123 | cgdkurt@ankara.edu.tr

Doktora Öğrencisi | Ankara Üniversitesi | Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ankara | Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>

Öz

Bu makale, Türkiye Selçuklu Devleti bürokrasisine Hârizmşahlar Devleti'nden taşınan bürokratik mirası, Mücîrüddin Emîrşâh ve ailesi üzerinden incelemektedir. Mücîrüddin Emîrşâh'ın, Hârizmşah elçisi olan dedesi Mücîrüddin Tâhir ile başlayan ve İlhanlılar adına Anadolu'da üst düzey bir malî amir olarak görev yapan babası Tâceddin Mu'tez ile devam eden bu tarihsel entegrasyon süreci, Türkiye Selçuklularının İlhanlılara tâbi olmasıyla şekillenmiştir. Tâceddin Mu'tez ve Mücîrüddin Emîrşâh'ın İlhanlı Devleti bürokrasisinde üstlendiği önemli roller, hem İlhanlı-Selçuklu siyasî ve idarî ilişkilerini hem de Anadolu'daki idarî yapının dönüşümünü anlamak açısından dikkat çekicidir. Özellikle Emîrşâh'ın, başlangıçta babasının İlhanlı malî Amirliği görevini sürdürürken, aynı zamanda Selçuklu saltanat naipliğine yükselerek edindiği ikili konum, makalenin ana odak noktalarından biridir. Bu bağlamda, İlhanlı Devleti'ndeki sivil idare mensupları ile Moğolların askeri aristokrasisinden gelen idarecileri arasındaki güç mücadelesinin Anadolu'daki idarî mekanizma üzerindeki etkisi, Mücîrüddin Emîrşâh'ın durumuna olan yansımaları üzerinden tartışılmaktadır. Makale, bu çekişmenin Emîrşâh'ın kariyerini nasıl etkilediğini, onun malî ve idarî yetkilerini nasıl sınırlandırdığını ve zamanla İlhanlı idarî sisteminden uzaklaştırarak bir Selçuklu devlet adamına dönüştürdüğünü analiz etmektedir. Ayrıca, dönemin en önemli tarihçilerinden Kerîmüddin Mahmud Aksarayî'yi himaye etmiş olan Mücîrüddin Emîrşâh'ın, Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi'nin en önemli kaynaklarından biri olan *Musâmeretü'l-Ahbâr* adlı eserin kaleme alınmasına zemin hazırlayarak dönemin kültürel mirasına yaptığı kalıcı katkıya da dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Mücîrüddin Emîrşâh, Hârizmşahlar, Türkiye Selçukluları, Tâceddin Mu'tez, Kerîmüddin Mahmud Aksarayî

Atıf Bilgisi

Kurt, Çağdaş. “Hârizmşahlar Bürokrasisinden Türkiye Selçuklu Bürokrasisine Bir Entegrasyon Örneği: Mücîrüddin Emîrşâh”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 25 (Haziran 2026), 196-214.

<https://doi.org/10.23897/usad.1761619>

Geliş Tarihi	09.08.2025
Kabul Tarihi	19.11.2025
Yayın Tarihi	30.06.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	usad@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

An Example of Integration from the Khwarazmian Bureaucracy to the Seljuk Bureaucracy of Rum: Mujir al-Din Amir Shah

Çağdaş Kurt | 0009-0008-8581-1123 | cgdkurt@ankara.edu.tr

PhD | Ankara University | Institute of Social Sciences

Ankara | Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>

Abstract

This article examines the bureaucratic legacy transferred from the Khwarezmian Empire to the Türkiye Seljuq State through the case of Mujir al-Din Amirshah and his family. This historical integration process, which began with his grandfather Mujir al-Din Tahir, a Khwarezmian envoy, and continued with his father Tadj al-Din Mu'taz, who served as a high-level fiscal administrator in Anatolia on behalf of the Ilkhanids—was shaped by the Seljuqs' subordination to the Ilkhanids. The significant roles played by Tadj al-Din Mu'taz and Mujir al-Din Amirshah in the Ilkhanid bureaucracy are noteworthy for understanding the political and administrative relations between the Ilkhanids and the Seljuqs, as well as the transformation of Anatolia's administrative structure. In particular, Amirshah's dual position—initially continuing his father's role as an Ilkhanid fiscal administrator while simultaneously rising to the Seljuq regency is one of the main focal points of the article. In this context, the implications of the power struggles between civilian officials and the administrators from the Mongol military aristocracy in the Ilkhanid State, and their effects on the administrative mechanisms of Anatolia, are discussed in the context of the Mujir al-Din Amirshah situation. The article analyzes how this conflict affected Amirshah's career, limited his fiscal and administrative authority, and gradually alienated him from the Ilkhanid administrative system, transforming him into a Seljuq statesman. Additionally, the article highlights the lasting contribution to the cultural legacy of the period made by Mujir al-Din Amirshah through his patronage of Karim al-Din Mahmud al-Aqsara'i, one of the most important historians of the era. This patronage facilitated the creation of the significant work *Musamarat al Akhbar*, which is one of the most important sources for the history of the Türkiye Seljuq State.

Keywords

Mujir al-Din Amir Shah, the Khwarazm Shahs, the Seljuks of Rum, Taq al-Din Mu'taz, Karim al-Din Mahmud Aksarai

Citation

Kurt, Çağdaş. “An Example of Integration from the Khwarazmian Bureaucracy to the Seljuk Bureaucracy of Rum: Mujir al-Din Amir Shah”. *Journal of Seljuk Studies*, 25 (June 2026), 196-214.
<https://doi.org/10.23897/usad.1761619>

Date of Submission	09.08.2025
Date of Acceptance	19.11.2025
Date of Publication	30.06.2026
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	usad@selcuk.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

XIII. yüzyılda meydana gelen Moğol istilaları, İslam dünyasının siyasî ve idarî coğrafyasını kökünden değiştirmiştir. Hârizmşahlar gibi büyük devletlerin tarih sahnesinden silinmesi ve Türkiye Selçuklu Devleti gibi köklü yapıların egemenliklerini yitirerek Moğol hâkimiyetini tanınması, bölgede yeni bir güç dengesi ve yönetim anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu büyük dönüşüm, sadece askerî ve siyasî bir fetihler silsilesi değil, aynı zamanda farklı idarî geleneklerin karşılaştığı, iç içe geçtiği ve yeniden şekillendiği karmaşık bir süreci de başlatmıştır. Yıkılan devletlerin tecrübeli bürokratları, yeni kurulan Moğol ardıl devletlerinin hizmetine girerek, Moğolların askerî gücüyle yerleşik medeniyetlerin idarî birikimini birleştiren kilit aktörler haline gelmişlerdir.

Bu bağlamda, 1243 Köseadağ Savaşı sonrası Moğol hâkimiyetine giren Anadolu'nun idarî yapısı, özel bir inceleme alanı sunmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin varlığını bir tâbi devlet olarak sürdürdüğü bu dönemde idare, Selçuklu vezirleri, İlhanlılar tarafından atanan sivil İranlı bürokratlar ve Moğol askerî aristokrasisine mensup noyanlar arasında paylaşılan, rekabet ve iş birliğinin iç içe geçtiği çok katmanlı bir görünüm arz etmekteydi. İlhanlıların vergi tahsili ve idarî kontrolü sağlamak amacıyla Hârizmşahlardan kalan bürokratik unsurları görevlendirmesi, Anadolu'daki yönetim mekanizmasının nasıl dönüştüğünü anlamak için kritik bir öneme sahiptir.

Bu makale, Hârizmşahlar Devleti bürokrasisinden Selçuklu-İlhanlı idarî sistemine uzanan bürokratik entegrasyon sürecini, üç kuşaklık bir ailenin sonuncu üyesi Mücîrüddin Emîrşâh'ın hikayesi üzerinden mikro-tarihsel bir perspektifle ele almaktadır. Çalışma, Hârizmşah Devleti'nin önemli bir alîmi olan Mücîrüddin Tâhir ile başlayan, oğlu Tâceddin Mu'tez'in İlhanlılar adına Anadolu'da yürüttüğü uzun ve etkili malî-idarî göreviyle devam eden ve nihayet torunu Mücîrüddin Emîrşâh'ın Selçuklu saltanat naipliğine kadar yükselmesiyle zirveye ulaşan bir entegrasyonu incelemektedir.

Anadolu'ya Açılan İlk Kapı: Mücîrüddin Tâhir

Mücîrüddin Emîrşâh'ın ailesinin Türkiye Selçukluları ile olan tarihî bağları, adını aldığı dedesi Mücîrüddin Tâhir b. Ömer el-Hârizmî ile başlamaktadır. Harîzm ulemasının seçkin isimlerinden biri olan Mücîrüddin Tâhir, Hârizmşah Celâleddin Mengübertî'nin (1220–1231) devletinde önemli bir mevki sahibiydi. Kâdilkudât (baş kadı) olarak görev yapan Tâhir, aynı zamanda vezir ünvanını taşımaktaydı.¹ Meraga'da bulunduğu dönemde Celâleddin Mengübertî, Moğollara karşı yürüttüğü mücadelede destek bulmak amacıyla Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'a (1220–1237) bir mektup göndermişti. Bu mektupta şu ifadeler yer alıyordu: *“...Zira hamdolsun ki aynı cihâd yolunda birleşiyor ve aynı din ve millete mensup bulunuyoruz. Garp padişahlarından küfrün kökünü kazıyan ve İslâm hudutlarını kapıyan*

¹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 81; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye f'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 369–370; Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, nşr. Osman Turan (Ankara: TTK Basımevi, 1944), 73.

zat-ı devletleridir; Şark ülkelerinde de kılıçla kâfirlerin fitnesini yatıştıran biziz.”² 1225 yılının temmuz ayı başlarında kaleme alınan bu mektubu Anadolu’ya ulaştıran elçilik heyetinin başında Mücrüddin Tâhir bulunuyordu.³

Mücrüddin Tâhir, Anadolu’ya ulaştığında Kayseri Sarayı’nda Sultan I. Alâeddin Keykubâd tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı. Sultanın huzuruna çıkarılan Mücrüddin, sultanın elini öptükten sonra, sultan da onu kucaklayarak kendisine olan samimi yaklaşımını ortaya koydu.⁴ Bu sıcak karşılamanın bir nişanesi olarak Sultan, Mücrüddin’e bir at, köle, elbise ve 2000 dinar para tahsis etti.⁵

Bir süre Kayseri’de sultanın yanında kalan Mücrüddin Tâhir, Celâleddîn Mengübertî’nin Moğollara karşı yürüttüğü mücadele hakkında ayrıntılı bilgi sundu. Onun aracılığıyla gerçekleşen bu diplomatik temaslar neticesinde, iki hükümdar arasında dostane ilişkilerin kurulmasına karar verildi. Bu kapsamda, Celâleddîn Mengübertî’nin Şîraz Atabeyi Ebû Bekir’in kız kardeşinden olan kızı ile Sultan I. Alâeddin Keykubâd’ın oğlu Gıyâseddin Keyhusrev’in evlendirilmesi hususunda mutabakata varıldı. Bu anlaşmanın bir göstergesi olarak Sultan Alâeddin, Mücrüddin Tâhir’e Celâleddîn’e iletmek üzere 10.000 sultânî altın, 3.000 gümüş dirhem, 5 katır, 10 at, 10 köle, 10 cârîye ve 20 hil’at verdi.⁶ Elçilik kafilesi bu kıymetli hediyelerle birlikte yola çıktı. Ancak dönüş yolculuğu esnasında Mücrüddin Tâhir, Sivas’ta ağır bir hastalığa yakalandı ve burada hayatını kaybetti. Onun vefatına rağmen, kendisine emanet edilen hediyeler elçilik heyeti tarafından Celâleddîn Mengübertî’ye ulaştırıldı.⁷

Mücrüddin Tâhir, iki Türk hükümdarı arasında dostane ilişkilerin tesis edilmesi adına büyük bir çaba göstermiş; bu süreçte sultanın takdirini ve güvenini kazanmayı başarmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Hârizmşah hükümdarına gönderdiği cevabî mektubunda, “*Horasan ve Harezm’in iftiharı Mücrüddin Tâhir geldi ve yüce sözlerinizi erıştirdi. Burada kaldığı birkaç gün zarfında gönülleri yüce menâkıbınızın zikriyle fetheyledi.*”⁸ ifadelerine yer vermektedir. İbn Bibî’nin ve Nesevî’nin kayıtlarından başta Sultan Aleaddin olmak üzere Selçuklu devlet erkânı içerisinde büyük bir saygınlık kazanmış olduğu anlaşılan Mücrüddin Tâhir, Anadolu’da bir süreliğine Hârizmşahların elçisi olarak hizmet vermişti. Ancak onun bu rolü diplomatik bir misyonla sınırlı kalmış; ailenin Anadolu’daki asıl ve kalıcı idarî

² Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, 80.

³ Nesevî, *Celâlüttin Harezemşah*, çev. Necip Asım (İstanbul: Devlet Matbaası Yayınları, 1934), 69; Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 73.

⁴ Aydın Taneri, *Harzemşahlar* (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 75-76.

⁵ İbn Bibî, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, 372; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, 85.

⁶ İbn Bibî, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, 372; Taneri, *Harzemşahlar*, 76; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, 85-86.

⁷ İbn Bibî, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, 374; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, 86. Ancak Nesevî, Tiflis’in Hârizmşah Sultanı tarafından zapt edildiği (10 Mart 1226) sıralarda, Mücrüddin’in elçilik görevinden döndüğünü bildiriyor. Nesevî, *Celâlüttin Harezemşah*, 69.

⁸ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, 82; İbn Bibî, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, 374; Taneri, *Harzemşahlar*, 76.

varlığı, belki de babasının sahip olduğu bu itibarın da yardımıyla, uzun yıllar Anadolu'da görev yapacak olan oğlu Tâceddin Mu'tez ile başlamıştır.

Anadolu'da Yirmi Beş Yıl Görev: Tâceddin Mu'tez

Bilindiği üzere, 1243 yılında meydana gelen Köseadağ Savaşı'nda alınan yenilgi neticesinde Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol hâkimiyetine girmiştir. Moğollara ödenecek vergiler ilk defa Moğolların İran ve Kafkasya orduları komutanı Baycu Noyan ile yapılan bir anlaşmayla belirlenmiş olsa da İlhanlı Devleti teşekkül edene kadar (1256) bu vergilerin tahsilatında bir istikrar sağlanamamıştı. Baycu, Selçuklular karşısında askerî bir başarı sağlamış olmasına karşın, Selçuklu yönetimi çok yönlü siyasî manevralarla bu baskıyı dengelemeye çalışıyordu. Nitekim bir yandan Karadeniz'in kuzeyinde Altınorda Devleti'nin temellerini atan Batu (1227-1256) ile, diğer yandan ise doğrudan Büyük Hanlık merkezine giderek Mengü Kaan (1251-1259) nezdinde diplomatik girişimlerde bulunuyor ve bu sayede Baycu'nun taleplerini dizginlemeyi başarıyordu. Türkiye Selçuklu Devleti'ni bütünüyle kontrol altına alabilmek için Moğolların askerî maharetleri kâfi gelmemiştir. Ancak Hülegü önderliğinde 1256 yılında İran'da bir Moğol şube devleti (İlhanlılar) kurulunca bu durum netlik kazanacaktır.

Hülegü (1256-1265) tarafından tesis edilen bu yeni yönetimle, özellikle idarî ve malî alanlarda İranlı yerli unsurlardan faydalanma yoluna gidilerek, bir anlamda Hârizmşahlar Devleti'nin idare teşkilatı yeniden ihya edilecektir. Burada amaç daha önce asker kökenli Moğol valiler aracılığıyla genellikle nispeten zorbaca ve düzensiz olarak gerçekleştirilen vergi tahsilini sivil bürokratlar aracılığı ile daha düzenli bir hale getirmektir. Bu yaklaşım aynı zamanda, dönemin Selçuklu idarecileriyle uzlaşma zemini oluşturmanın da en uygun yolu olarak görülmektedir. Bu maksatla 1260 yılında o sıralarda muhtemelen Horasan'da Argun Aka'nın alt kadrolarında hizmet veren bir malî amir olan Mücürüddin Tâhir'in oğlu Tâceddin Mu'tez, İlhan Hülegü tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Tâceddin Mu'tez'in esas vazifesi daha önce Şemseddin Tuğraî zamanında Selçukluların İlhanlılardan almış olduğu borçların tahsili ve bundan sonra ödenecek olan vergilerin düzenli takibini yapmaktır.⁹

Şemseddin Tuğraî'nin vefatı, Selçuklu tahtındaki iki kardeş arasında süregelen iktidar mücadelesini daha da alevlendirmişti. Tam bu sırada İlhanlıların, Şemseddin Tuğraî'nin borçlarını tahsil etmek üzere Tâceddin Mu'tez'i görevlendirmesi, mevcut siyasî denklemi değiştirdi. Tâceddin Mu'tez'in malî talepleri, II. İzzeddin Keykâvus (1246-1262) tarafından, sorumluluğu kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan'a (1249-1254, 1257-1266) atfederek geri çevrildi. Bu durum, IV. Kılıcarslan'ın en büyük destekçisi olan Muînüddin Süleyman Pervâne için stratejik bir fırsat yarattı. Pervâne, Tâceddin Mu'tez'i kendi safına çekerek onu, Sultan İzzeddin'in Türkmenlerle iş birliği yaptığına ve isyan hazırlığında olduğuna ikna etti. Tâceddin Mu'tez'in bu yöndeki raporu İlhanlı katında süratle karşılık buldu ve Alıncak Noyan komutasındaki Moğol birliğinin İzzeddin Keykâvus'un üzerine gönderilmesi

⁹ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 65; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, 585; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 246.

kararlaştırıldı. Neticede Alıncak Noyan'ın Tebriz'den kendisini yakalamak için hareket ettiğini öğrenen İzzeddin Keykâvus ülkeyi terk etmeye mecbur kaldı.¹⁰

1262 tarihinden itibaren Selçuklu ülkesinde İlhanlı yanlısı olan kadroların hâkimiyeti ele geçmesiyle birlikte Tâceddin Mu'tez'in de Anadolu'daki görevi kalıcı hale getirildi. Aksaray kendisinin idarî merkezi oldu. Şehrin iktâ gelirleri de onun idaresine bırakıldı. Daha sonra Kastamonu ve Develi şehirlerinin iktâ gelirlerinin de Moğollara ödenecek olan vergilerin tahsili için Tâceddin Mu'tez'e devredilmesi uygun görüldü.¹¹ Makamı Selçuklu veziri ile eşdeğer kabul ediliyordu.¹² İbnü'l-İbrî'nin “*umumî müdür*”¹³ olarak tanımladığı Tâceddin Mu'tez'in görev ve yetkilerine bakınca eğer Spuler'in saptamalarını doğru kabul edersek onun bir Moğol malî-idarî Amirliği olan *baskak*¹⁴ olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu tarihten 1277'de ölümüne kadar bu görevde kalan Tâceddin Mu'tez'in, çalkantılı bir coğrafyada çeyrek asra yakın bir süre makamını koruyabilmesi, onun İlhanlı bürokrati kimliğinin ötesinde, Anadolu'daki siyasî ve sosyal dinamiklere derinlemesine nüfuz etme kabiliyetine bağlıydı. Bu başarının anahtarı, onun Selçuklu devlet mekanizmasının fiili hâkimi olan Muînüddin Süleyman Pervâne ile kurduğu stratejik ittifaktı. Tâceddin Mu'tez'in Anadolu'da muhalefetle karşılaşmadan görevini icra edebilmesi, Pervâne'nin başını çektiği İlhanlı yanlısı bu yeni kadronun iktidarda kalmasına bağlıydı; aynı şekilde Pervâne de kendi iktidarını ancak bir İlhanlı amiri olan Mu'tez'in desteğiyle sürdürebilirdi. Bu karşılıklı menfaat ilişkisi, özellikle II. İzzeddin Keykâvus'un tasfiyesinde kendini göstermiştir. Bu ittifakın ne kadar ileri gittiğinin bir diğer somut örneği ise 1265 yılında Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın öldürülmesi hadisesidir. Sultanın, Pervâne'nin ve Tâceddin Mu'tez'in Anadolu'daki otoritesine karşı gelmeye başlaması üzerine Mu'tez, Pervâne ile birlikte bu komplonun merkezinde yer almıştır. Nitekim sultanın ortadan

¹⁰ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 588-589; Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 66-68; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 511-515; Mehmet Suat Bal, *II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246-1262)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 158-172.

¹¹ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 73; İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 181.

¹² Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 73.

¹³ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: TTK Yayınları, 1950), 2/630

¹⁴ *Baskakların* aslı görev alanı, Moğolların egemenliği altındaki şube devletlerdi. Vergi tahsildarlığı görevini üstlenen bu görevliler, genellikle yeni itaat altına alınan topraklarda faaliyet gösterirlerdi. Bu tür bölgeler, doğrudan Moğol idaresindeki eyaletlerin aksine, belirli bir haraç ödemekle yükümlü tutulmuşlardı. Söz konusu verginin tahsili çoğu kez yerel yöneticilere bırakılırdı; ancak bunun temel şartı, ödemelerin eksiksiz ve zamanında yapılmasıydı. Bu çerçevede, baskaklar, tâbi devletlerin malî yükümlülüklerini düzenli biçimde yerine getirmesini sağlamak üzere yerel hükümdara hem nezaret eder hem de gerektiğinde destek sunarlardı. Bu ülkeler eğer doğrudan doğruya Moğol idaresine alınmış ise baskaklar artık bu ülkelerde mevcut olmuyordu. Bertold Spuler, *İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri- (1220-1350)*, çev. Cemal Köprülü (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 352-353, 365; Ayrıca Ahmet Temir, 1272 tarihli Cacaoglu Vakfiyesi'nde geçen “*Tacedin Tutga(g)ul*” isimli kişinin Tâceddin Mu'tez olabileceğini dile getirir. Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, haz. Ahmet Temir (Ankara: TTK Yayınları, 1989), 211-212.

kaldırılması, bizzat Tâceddin Mu'tez'in Aksaray'da düzenlediği bir ziyafet esnasında gerçekleşmiştir.¹⁵ Başta Muînüddin Süleyman Pervâne olmak üzere, Sâhib Ata Fahreddin Ali, Hatîroğlu Şerefeddin gibi Selçuklu idarî mekanizmasının kilit isimleriyle kurduğu siyasî ortaklıklar, onun Anadolu'daki rolünü yalnızca malî bir denetçilikten, Selçuklu tahtının kaderini tayin eden fiilî bir güç odağına dönüştürmüştür.

Tâceddin Mu'tez'in bu kalıcılığı sadece siyasî ittifaklarla değil, aynı zamanda Anadolu'nun sosyal ve kültürel hayatıyla bütünleşmesiyle de sağlanmıştır. Mevlânâ'nın yakın çevresinden olması, onun Harezmi bir malî amir kimliğinin ötesinde, dönemin manevî ve entelektüel çevrelerinde saygın bir yer edindiğini göstermektedir. Gölpınarlı'nın derlediği Mevlânâ'nın *Mektubât*'ında dokuz adet mektubun bizzat Tâceddin Mu'tez'e yazılmış olması, aralarındaki yakın diyalogu, Mu'tez'in Mevlânâ'ya olan hürmetini ve Mevlevî çevrelere olan desteğini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁶ Eflakî'deki kayıtlar ise, bu manevi yakınlığın somut bir "hâmilik" ilişkisine dönüştüğünü de ortaya koymaktadır. Mu'tez'in, Mevlânâ ve etrafındakilere sağladığı (3000 dinar ve 7000 dirhem gibi) yüklü maddi imkânlar ve Anadolu'da yaptırdığı çok sayıda hankah ve medrese, onun Selçuklu ricalinden beklenen geleneksel hayır faaliyetlerini benimsediğini ve bu yolla sosyal statüsünü pekiştirdiğini göstermektedir.¹⁷ Mevlânâ ve Eflakî'nin bu kayıtları, Tâceddin Mu'tez'in Türkiye Selçuklu Tarihi'nde sadece siyasî bir figür olmadığını; aynı zamanda Anadolu'nun sosyal ve kültürel hayatına derinlemesine etki etmiş bir şahsiyet olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İlhan Hülegü'nün bilhassa vergi ve idarî işlerin yürütülmesini asker kökenli kimselerden alıp sivil idare mensuplarına devrederek sivil ve askerî aristokrasiden gelen idareciler arasında kurduğu denge onun ölümüyle bozulmaya yüz tutmuş; idarî yapıdaki ağırlık asker kökenli kimselerin lehine artmaya başlamıştı. Nitekim 1271 yılında bazı askerî-idarî önlemler almaları için ülkeye gönderilen Şehzade Acay ve Samagar Noyan, Süleyman Pervâne'de büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştı.¹⁸ Bu durum elbette o sıralarda giderek artan İlhanlı-Memlûk çatışmasının da bir sonucuydu. Ancak Pervâne o sırada Anadolu'daki en yetkili figürdü ve İlhanlılar adına görev yapan Tâceddin Mu'tez gibi bürokratlarla iyi geçinmek istemesi tabî olundu. Ayrıca Mu'tez'in, Pervâne üzerinde herhangi bir tahakküm kurma girişiminde bulunması söz konusu olamazdı; zira o, askerî yetkiden yoksun, yalnızca idarî görevlerle sınırlı bir İlhanlı bürokratyı ve Pervâne'nin siyasî gücüne doğrudan bir tehdit oluşturmuyordu. Hatta çoğu zaman, sivil idarî sınıfın bir üyesi olan bu İranlı bürokratlar, karşılıklı menfaatleri doğrultusunda iş birliği içinde hareket ediyorlardı. Ancak şimdi içinde bulunulan yeni durumda tablo farklıydı. İlhanlı hükümdarı Abaka'nın (1265–

¹⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 588–589; Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 85–87.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı (İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1999), 36, 88, 89, 115, 130, 147, 162, 178, 204.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Eflakî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: MEB Yayınları, 2001), 1/365, 431–435; 2/255, 338–339, 341–344, 365, 448–449, 457.

¹⁸ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, çev. Şerefüddin Yaltkaya (İstanbul: TTK Yayınları, 1941), 33; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü* (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 139.

1282) kardeşi Acay ile önemli komutanlardan biri olan Samagar Noyan'ın Anadolu'ya vali sıfatıyla gönderilmesinin, Anadolu'daki mevcut güç dengelerini etkileyeceği açıktır. Bu isimlerin Anadolu'da vazifelendirilmesi Tâceddin Mu'tez'i de rahatsız etmiş olacak ki İlhanlı katından olan atamalara rağmen Pervâne'nin yanında yer almayı seçti. Onun desteğiyle Pervâne, İlhan Abaka'ya başvurarak çeşitli bahaneler öne sürdü ve bir süre için bu gibi isimlerin Anadolu'dan geri çağrılmasını sağladı.¹⁹

1276 yılında Hatîroğulları önderliğinde başlatılan isyan hareketleri ve akabinde Memlûk Sultanı Baybars'ın (1260-1277) Kayseri'ye girmesiyle sonuçlanan gelişmeler sırasında, Tâceddin Mu'tez'in açık bir tutum sergilemekten kaçındığı ve Pervâne'nin benimsediği ihtiyatlı pozisyonu korumayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Buna karşın, daha önce Mu'tez'in naipliğini üstlenmiş olan Şemseddin Genceî, Hatîroğulları tarafından başlatılan bu hareketin içerisine dâhil olmuştu. Nitekim Genceî, Hatîroğulları'nın danışmanı sıfatıyla Baybars ile yapılan görüşmelerde etkin bir rol oynuyordu.²⁰ Artık tıpkı Pervâne gibi Tâceddin Mu'tez de Moğollar'ın güvenmediği isimlerden biri haline gelmişti. Nitekim 1276 Eylül ayında 30.000 kişilik Moğol ordusuyla Sivas üzerinden Yabanlu mevkiine gelen Tuku ve Tudavun Noyanlar Pervâne gibi Tâceddin Mu'tez'i de Memlûkler hakkında doğru bilgilendirme yapmadıkları gerekçesiyle göz hapsine aldılar. Esasında Moğollar açısından bu güvensizliğin daha somut gerekçeleri de vardı. Zira tam da bu sıralarda Şemseddin Genceî bir Moğol keşif kolu tarafından yakalanmış ve Şehzade Kongurtay'ın emriyle, Memlûk sultanını cihada teşvik ve tahrik ettiği gerekçesiyle idam edilmişti.²¹

1277 yılında Abaka ordusuyla Anadolu'ya geldiğinde tıpkı Pervâne gibi Tâceddin Mu'tez de İlhan'ın huzuruna gidenlerdendi. Sorgulanmak için dönüş yolunda da İlhan'a eşlik eden Mu'tez, Erzincan'da bulundukları sırada hastalanarak vefat etmiştir.²² Bundan birkaç ay sonra ordu Aladağ mevkinde bulunduğu sırada 2 Ağustos 1277 yılında Pervâne Müineddin Süleyman yapılan yargılama sonunda suçlu bulunarak idam edilmişti.²³ Kısa süre arayla hem Tâceddin Mu'tez'in ölümü hem Pervâne Müineddin Süleyman'ın idamı İlhanlı-Selçuklu ilişkilerinde önemli bir dönemin kapanışına işaret eder.

Tâceddin Mu'tez İlhanlılar adına görev yapan bir malî amir olsa da Anadolu'da geçirdiği uzun yıllar sonunda onun dikkat çekici bir ölçüde Selçuklu devlet bürokrasisine entegre olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yerel kaynaklar Anadolu'da gerçekleştirdiği hayır faaliyetlerinden çokça söz eder. Mevlânâ'nın ona hitaben söylediği "iki devlet ıssı" ifadesi²⁴

¹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 553-554; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, 159-160.

²⁰ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 102.

²¹ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 104.

²² Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 118; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Cami'ud-Düvel (Selçuklular Tarihi)*, çev. Ali Öngül, (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2017), 2/104.

²³ Reşidüddîn Fazlullâh Hemedânî, *Cami'üt-Tevârih-i Reşidüddîn Fazlullâh Hemedânî*, ed. Muhammed Rûşen-Mustafa Müsevî, (Tahran: 1373), 2/1104; Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî, *Târih-i Güzide*, ed. Abdülhüseyn Nevâî (Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1387/1967), 592; Müneccimbaşı, *Cami'ud-Düvel*, 2/103.

²⁴ Mevlânâ, *Mektuplar*, 130.

dünya ve âhireti kastediyor olabileceği gibi Mu'tez'in hem Selçuklu hem ilhanlı idare mekanizmasında oynadığı rolü de ifade ediyor olabilir. Ancak her ne kadar o Selçuklu ricalinden biriymiş gibi hareket etmeye başlasa da yine de Konya'da bulunmayıp, Moğolların Anadolu'daki idarî merkezi olan Aksaray'da vazifesini icra etmiş; Selçuklu devlet mekanizmasında karşılığı olan herhangi bir resmi ünvanı kullanmamıştı. Onun oğlu Mücîrüddin Emîrşâh bu kaynaşmanın tamamlandığı son halka olacaktır.

Kaynaşmanın Son Halkası: Mücîrüddin Emîrşâh

Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde en az babası Tâceddin Mut'ez kadar önemli bir isim olan Emîrşâh'ın doğum yılına veya Türkiye Selçuklu Devleti'nde vazife almadan önceki siyasi kariyerine dair kaynaklarda açık bir kayıt yoktur. Selçuklu ülkesindeki siyasi kariyeri ise 1280 yılında Abaka Han tarafından yeni yarlık²⁵ ve payza²⁶ ile babasının makamını ihya etmesi için görevlendirilmesiyle başlar. Başlangıçta tıpkı o da babası gibi Moğollara ödenecek vergilerin takibi için vazifelendirilmişti. Yetkileri ve sorumlulukları aynı idi.²⁷ Ancak bu düzen çok uzun sürmeyecektir. Zira Hülegü döneminde oluşturulan ve Abaka zamanında da kısmen devam ettirilen bu tür görevlerin sivil bürokratlar aracılığı ile yürütüldüğü idare yöntemi, ilhanlı ülkesinde ve dolayısıyla Anadolu'da değişmeye başlayacaktır.

1282 yılında Abaka ölünce yerine Ahmed Teküder (1282-1284) ilhanlı Devleti'nin başına geçti. Aynı yıl II. İzzeddin Keykâvus'un sürgündeki oğlu Gıyâseddin Mesud ilhanın huzuruna gelerek itaatini sundu. Selçuklu toprakları eskiden olduğu gibi (1257-1262) III. Gıyâseddin Keyhusrev (1266-1284) ile II. Gıyâseddin Mesud (1282-1296, 1302-1308) arasında paylaştırıldı. Anadolu'ya döndüğünde Sultan Mesud'un ilk yaptığı iş, Mücîrüddin Emîrşâh'ı mevcut görevlerinin yanı sıra Selçuklu saltanat naipliğine getirmesi oldu.²⁸ Bundan iki yıl sonra Mücîrüddin Emîrşâh bu payenin karşılığı olarak doğrudan ilhanlı katına giderek Selçuklu saltanatının tek başına Sultan Mesud'a bırakılmasını sağlayan bir yarlık almayı başardı.²⁹ Nihayetinde Selçuklu Devleti'nde Gıyâseddin Mesud tek başına sultan olurken

²⁵ Türkçeden Moğolcaya da geçmiş olan "yarlık" kelimesi Türk ve Moğol devlet geleneğinde hanın buyruklarını ifade eden ve "ferman" veya "emir" anlamlarına gelmektedir. İşlevleri ve içerikleri göz önüne alındığında, yarlıklar diplomatik ve tarhanlık olmak üzere iki temel kategoriye ayrılabilir. Bunlardan ilki olan diplomatik yarlıklar, hanın egemenliği altındaki hükümdarlarla olan siyasi yazışmalarını teşkil eder. Diğeri, yani tarhanlık yarlığı ise, hanın lütfuna mazhar olmuş belirli kişilere veya kurumlara verilen, onları vergi ve angarya gibi kamusal yükümlülüklerden muaf tutan ve bununla birlikte geniş ekonomik menfaatler sunan bir imtiyaz belgesi niteliğindedir. Bk. İlyas Kemaloğlu, "Yarlık", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 354-335.

²⁶ Moğollarda belirli görevlilere, devlet adamlarına ve elçilere kişinin yetkilerini ve görevlerini belirten ve otoritenin bir nişanesi olan metal künye. Ayrıntılı bilgi için bk. Derya Coşkun, "Moğollarda Otorite Tableti Olarak Payza ve Kullanımı," *Bilgi Türk Dünyası Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi* 110 (2024), 55-74.

²⁷ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 134.

²⁸ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 138.

²⁹ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 138; Elbette Emîrşâh'ın bunu başarması, Şehzade Kongurtay'ın 1284 yılında ilhan Teküder'e isyan etmiş olan Argun ile yakınlaşması sonucu idam edilmesiyle ancak mümkün olabilirdi. Zira Kongurtay idam edilince Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'in durumu da kritikleşti.

Sâhip Ata Fahreddin Ali vezirlik makamında kaldı. Mücrüddin Emîrşâh ise hem İlhanlı malî amiri hem de Selçuklu saltanat naibi olduğu bir pozisyona geldi. Her şey yolunda gözüküyordu. Kaynağın ifadesine göre “Üç yıl boyunca Rum ülkesi tam bir refaha kavuştu.”³⁰ Bu düzen bilhassa İlhanlı katında yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişecektir.

Nitekim Ahmet Teküder öldürülüp askerî aristokrasiden gelen noyanların desteğiyle Argun (1284–1291) tahta çıktığı zaman Anadolu’da da Moğolların asker kökenli idarecileri yeniden belirecek; Anadolu’nun umumi valiliğine getirilen Şehzade Geyhatu, Şehzade Hülegü ile emrindeki tümenlerle 1285 yılında Anadolu’ya gelecektlerdi.³¹ Geyhatu Anadolu’ya gelir gelmez Moğollara eskiden beri yıllık ödenen düzenli haracın -ki bunun tahsili Mücrüddin Emîrşâh’ın sorumluluğunda idi- haricinde Anadolu’da bulunan Moğol askerlerinin masrafları için de ilave vergiler koymak istedi.³² İşte bu tarihten itibaren Mücrüddin Emîrşâh için Selçuklu saltanat naipliğinin daha önemli olduğunu söylemek mümkündür. Zira yeni gelen bu valilerle anlaşılamayan Emîrşâh, tıpkı Sâhip Fahreddin Ali ve Beylerbeyi Azizeddin gibi vergilerin tahsilinde gönülsüz davranmış; bu sebeple yargılanmak için Tebriz’e gönderilmişti.³³ Esasında Emîrşâh’ın bu tavrı bu yeni düzenlemelerin onun kişisel çıkarlarını zedelemesiyle ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü aslında bu durum İlhanlı idare mekanizmasında beliren genellikle malî işlerden sorumlu İranlı sivil devlet erkânı ile Moğolların askerî aristokrasiden gelen idarecileri arasındaki çekişmelerin Anadolu’daki yansımalarıydı. Nitekim bu zamanda bu İranlı sivil idare mensupları makamlarından tasviye edilerek; yerlerine Moğol kökenli idareciler getirilmeye başlanmıştı.³⁴ Bu konjonktürde Mücrüddin Emîrşâh da tedricen malî-idarî yetkilerinden uzaklaştırılacak; bu gibi makamlara İlhanlı katından gönderilen ve mutlaka askerî bir valinin nezaretinde görevini sürdüreceği yeni kimseler atanacaktı. Onun artık siyasî istikbali daha çok Selçuklu saltanatına bağlı olacaktır.

Emîrşâh, Tebriz’deki yargılamada kendini aklamayı başarsa da İlhanlı katında artık Anadolu’nun bir tâbi devlet gibi değil bir İlhanlı eyaleti gibi yönetilmesi öngörülmüyordu. Dolayısıyla bir baskak gibi faaliyet gösterecek kimseye de ihtiyaç yoktu. Nitekim Vezir Sâhip Ata Fahreddin Ali’nin 1288 yılında³⁵ ölümü üzerine Selçuklu ricalinden olmayan Hamdullah

Nitekim o Kongurtay’ın himayesinde bulunuyor, Anadolu’da gerçekleştirdiği seferlerde onunla birlikte hareket ediyordu. Kongurtay’ın idamının akabinde Gıyâseddin Keyhusrev de Selçuklu tahtından azledildi. Erzincan’da kalması şartıyla yaşamasına izin verilse de bir süre sonra öldürüldü. Reşîdüddîn, *Câmi’üt-Tevârih*, 2/1133-1134; Abû’l Farac, *Abû’l Farac Tarihi*, 2/616-617; Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 138-139; *Tarih-i Âl-i Selçuk* (Anonim Selçuknâme), çev. Halil İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner (Ankara: Atıf Yayınları, 2014), 53.

³⁰ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 140.

³¹ Reşîdüddîn, *Câmi’üt-Tevârih*, 2/1155; Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 145.

³² Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 145; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, 293; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 603.

³³ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 145-147.

³⁴ İlhan Erdem, “Olcaytu Han’ın Ölümüne Kadar İlhanlılar’da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu’ya Etkileri,” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 20/31 (2000), 18-19.

³⁵ Anonim, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, 56; Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 150.

Kazvî'nin kardeşi Fahreddin Kazvî Selçuklu vezirliğine getirildi.³⁶ Esasen Moğolların desteğini alarak vezir olan Selçuklu devlet adamlarının örneği çoktur. Ancak ilk defa daha önce Selçuklu ricalinden olmayıp, Anadolu'da bulunmayan birisi, doğrudan İran'dan atanarak vezir tayin edilmişti. Bu durum İlhanlı-Selçuklu ilişkilerinin artık yeni bir safhaya geçtiğinin açık bir göstergesidir. Bu makamı iltizam karşılığında büyük vaatlerle alan Kazvî, Moğollara ödenecek olan gerekli tahsisatı yapabilmesi için geniş yetkilerle donatıldı. Emîrşâh saltanat naibi ünvanını korumayı başardı. Ancak artık Tâceddin Mu'tez döneminde oluşturulan ve bir süre için Mücîrüddin Emîrşâh'ın yürüttüğü Aksaray merkezli malî-idare makamının fiilen bir karşılığı kalmamıştı.

Fahreddin Kazvî Anadolu'da idareye başlayınca birçok yeni malî düzenlemelere koyulup, mevcut olan kanun ve nizamlardan başka birçok yeni vergi getirmişti. Kaynağın ifadesine göre beş tagar vergi ödemekte zorlanan araziye elli, vergi değeri 5000 akçe olan bir bölgeden 50.000 akçe vergi tahsil etmeye kalkmıştı.³⁷ Fahreddin Kazvî'nin halktan çokça vergi talep etmesi büyük bir huzursuzluk yaratmıştı. Bunu fırsat bilen Mücîrüddin Emîrşâh, mevcut şikâyetleri İlhan katına ileterek ülkenin onun ve Kazvî'nin idaresi altında iki ayrı yönetime ayrılmasını sağladı.³⁸ Daha önce olduğu gibi (1257-1262 arası) Sultan IV. Rükneddin Kılıcaraslan'ın payına düşen Sinop ve Samsun sahillerine kadar uzanan Danişmendiye vilayetinin malî idaresi Mücîrüddin Emîrşâh'ın, II. İzzeddin Keykâvus'un payına düşen Kayseri'nin batısından itibaren ülkenin uç vilayetlerine kadar olan bölgeler Fahreddin Kazvî'nin idaresinde kaldı.³⁹

Ne var ki bu çözüm de ancak iki yıl sürdürülebilmiş, yapılan yeni düzenlemelere rağmen Anadolu'daki ekonomik sıkıntılar devam etmişti. Özellikle Fahreddin Kazvî'nin sorumlu olduğu bölgede İlhanlı malî sisteminin uygulanmasına yönelik düzenlemeler ciddi tepkilere yol açıyordu. Başta Konya'da ahi çevrelerinde huzursuzluklar artmış, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Türkmen ayaklanmaları baş göstermişti.⁴⁰ Meydana gelen karışıklıklardan Fahreddin Kazvî ile Mücîrüddin Emîrşâh sorumlu tutuldu. Her ikisi de Moğollar tarafından yargılanmak üzere tutuklandı. Aladağ mevkiinde gerçekleştirilen yargılamada Fahreddin Kazvî suçlu bulunarak, 8 Eylül 1290 tarihinde idam edildi.⁴¹ Dönemin İlhanlı veziri Sa'düddeve⁴² her ne kadar Mücîrüddin Emîrşâh aleyhinde bir tutum

³⁶ Kazvî, *Târîh-i Güzide*, 597; Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 148; Anonim, *Târîh-i Âl-i Selçuk*, 57.

³⁷ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 152.

³⁸ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 281.

³⁹ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 154.

⁴⁰ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 281-282; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, 301.

⁴¹ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 160-161; Kazvî, *Târîh-i Güzide*, 599; Anonim, *Târîh-i Âl-i Selçuk*, 61; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, 2/633-634.

⁴² Yahudi asıllı bir devlet adamı olan Sa'düddeve'nin İlhanlı vezirliğine yükselmesi, bu dönemde daha önce bahsi geçen İlhanlı devlet mekanizması içerisinde ekseriyeti Müslüman olan sivil idare mensuplarının tasfiyesiyle çok fazla güçlenen Moğol askerî aristokrasisine karşı bir denge unsuru oluşturma arayışının bir sonucuydu. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Uyar, "İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir (Sad'düddeve)," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22/34 (2003), 125-142.

sergilemişse de Kutbeddin Şîrâzî'nin araya girmesi ve İlhan'ı ikna etmesi sonucunda Emîrşâh ölümünden kurtulmayı başardı.⁴³

Bundan sonra bu iki ismin yerine Anadolu'nun idaresine Kılavuzoğlu ile Ahmed Lâkuşî getirildi.⁴⁴ Şehzade Geyhatu İlhanlı devletinin başına geçeceği güne kadar (1291) umumi vali olarak Anadolu'da kaldı. Daha sonraki yıllarda İlhanlı katında olan iktidar değişimlerine bağlı olarak hem askerî hem sivil idareden çeşitli isimler Anadolu'ya gönderilmeye devam etti. Gazan Han (1295-1304) döneminde Anadolu dört malî bölgeye ayrıldığında bir zamanlar Emîrşâh'ın tek başına üstlendiği sorumluluk dört farklı kişiye⁴⁵ iltizam olarak verilmişti. Bu isimler arasında Mücrüddin Emîrşâh yoktu.

Mücrüddin Emîrşâh 1290 yılından 9 Mart 1302'deki⁴⁶ ölümüne kadar Sultan Mesud'un naibi olarak Selçuklu hizmetinde bulundu. Müstevfî Şerefüddîn Abdurrahman ile birlikte Kayseri ve çevresinde çeşitli malî idarî düzenlemeler gerçekleştirdi.⁴⁷ Ulukışla ve Niğde bölgesinde isyan etmiş olan bazı Türkmen isyanlarının bastırılmasında ve bu bölgelerin tekrar Selçuklu idaresi altına alınmasında rol oynadı.⁴⁸ O sıralarda Sinop merkezli hüküm süren Pervâneoğulları Beyliği'nin hükümdarı Mühezzibüddîn Mesud (1297-1300) ile bir anlaşmaya vararak kızını onunla evlendirdi ve bir süredir Selçuklu idaresi ile Pervâneoğulları arasında süre gelen gergin ilişkilerin normalleşmesini sağladı.⁴⁹ Görüldüğü üzere Emîrşâh'ın, Sultanın en güvendiği birkaç isimden biri olarak Selçuklu Devleti'nde siyasî kariyerine devam ettiğine dair bazı bilgileri Aksaraylı müellifimizden öğreniyoruz. Ancak 1290 yılındaki yargılamadan sonra onun adı başka hiçbir kaynakta geçmez. Bu durum onun artık İlhanlı idarî sisteminin bir parçası olmaktan ziyade, siyasî kariyerinin Selçuklu

⁴³ Reşidüddîn, *Câmi'üt-Tevârih*, 2/1178. Aksarayî'deki kayıt ise Togan ve Togaçar isyanı sonucu Sa'düddevlî'nin öldürülmesiyle Mücrüddin Emîrşâh'ın kurtulabildiği yönündedir. Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 162-166; Aksarayî'nin buradaki kaydını esas almak gerekir. Çünkü oda bu yargılamada Emîrşâh'ın yanında bulunuyordu. Ancak her iki kayıt da doğru olabilir. Emîrşâh, Kutbeddin Şîrâzî'nin araya girmesiyle idamdan kurtulmuş olsa da yargılamadan hemen sıyrılammış, ancak vezir Sa'düddevlî'nin ölümünden sonra Aladağ mevkiinden ayrılıp Anadolu'ya dönme imkânı bulmuştu.

⁴⁴ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 156.

⁴⁵ Pervâne Muînüddin Muhammed, Vezir Cemâleddin Muhammed, Nâib-i saltanat Kemâleddin Tiflisî, Müstevfî Şerefeddin Osman. Bk. Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 209-210.

⁴⁶ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 293.

⁴⁷ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 253.

⁴⁸ Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 254-255.

⁴⁹ Nitekim Kastamonu'da babasının eski maiyetinin katılımıyla gücünü pekiştiren Muînüddin Mehmed Bey, halka yönelik baskıcı bir vergi politikası izlemiş; ardından Çankırı ve Konya'yı yağmalamış, Selçuklu devlet adamlarından Müstevfî Aslıüddin ve Tuğraî Muzafferüddin'in mallarını müsadere etmişti. O dönem hala Selçuklu kontrolünde bulunan Sivrihisar'ın malî kaynaklarına el koyarak bölgedeki yıkıcı faaliyetlerini sürdürmüştü. Muînüddin Mehmed Bey'in ölümünden sonra Kardeşi Mühezzibüddin Mesud döneminde ilişkiler bir süre daha gergin devam etti. Mühezzibüddin Mesud'un Samsun ve Bafra bölgesinde neden olduğu karışıklıklara müdahale etmek için Selçuklu ordusuyla Aksaray'dan Samsun üzerine yürüyen Mücrüddin Emîrşâh, bir anlaşma sağladı ve evlilik akdiyle birlikte karışıklıklar son buldu. Muharrem Kesik, "Pervâneoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/245-246; Aksarayî, *Müsâmeret ül- Ahbâr*, 257.

iç meseleleriyle sınırlı olduğunu bir anlamda ortaya koyar. Sadece Aksarayî'nin onun hakkında başka hiçbir kaynaktan olmayan yegâne bilgiler veriyor olması da aslında Mücîrüddin Emîrşâh'ın Türkiye Selçuklu tarihindeki önemli etkisiyle alakalıdır. Mücîrüddin Emîrşâh, belki de İbn Bibî'den sonra Türkiye Selçuklu tarihi deyince aklımıza gelen en önemli kaynak olan ve bir anlamda İbn Bibî'nin zeyli niteliği taşıyan *Müsâmeretü'l-Ahbâr*'ın müellifi Kerîmüddin Mahmud Aksarayî'nin hamisidir. Genç yıllarından itibaren Aksarayî'yi himaye eden ve çeşitli bağışlarda bulunan Emîrşâh, İran'da ve Anadolu'da gerçekleştirdiği birçok seferde Aksarayî'yi de yanında götürmüş; neticede böyle bir eserin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Sonuç

Mücîrüddin Emîrşâh'ın babası Tâceddin Mu'tez XIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, Selçuklu devlet mekanizmasının Muînüddin Süleyman Pervâne, Sâhip Ata Fahreddin Ali gibi isimlerle hala güçlü olduğu bir dönemde Anadolu'da vazife almıştı. Yetkileri sınırlıydı ve vazifesini sürdürebilmesi bu gibi isimlerle uyum içerisinde çalışmasına bağlıydı. Mücîrüddin Emîrşâh ise Selçuklu devlet mekanizmasının çöktüğü ve artık dağıldığı bir dönem olan bu yüzyılın dördüncü çeyreğinde vazifeler yürütmüştü. Yetkileri ve ünvanları babasından daha fazla olmasına rağmen onun babasından daha otonom, müdahaleden uzak görevini yürüttüğünü söylemek de oldukça güçtür. Hülegü'nün, Tâceddin Mu'tez zamanında tesis etmiş olduğu sivil ve askerî valiler arasındaki denge Emîrşâh zamanında bozulmaya başlamış; terazi askerî aristokrasiden gelen idarecilerin tarafına kaymıştı. Emîrşâh daima bu tarz kimselerin denetimi ve baskısı altındaydı. Bir şeyler yolunda gitmediğinde ilk suçlanacak olan kalem erbabı sınıfının bir üyesiydi. Nitekim dönem dönem çeşitli yargılamalara tâbi tutuldu. Başlangıçta birçok gayret ve çabayla kısa süreliğine de olsa kaybettiği yetki ve ünvanlarını kazandığı olmuştur. Ancak zamanla hem İlhanlı hem de Selçuklu ülkesindeki gelişmelere bağlı olarak tedricen İlhanlı idarî sisteminin bir parçası olmaktan çıkmıştı.

Mücîrüddin Emîrşâh, Hârizmşahlar Devleti'nin bürokratik mirasının İlhanlılar vasıtasıyla Anadolu'ya taşınan bir örneğiydi. O Hârizmli bürokrat bir ailenin zaman içerisinde Selçuklu devlet mekanizmasına entegrasyonunun son halkasıydı. Dedesi Kâdilkudât Mücîrüddin Tâhir, Hârizmşahlar Devleti adına Anadolu'da diplomatik faaliyetlerde bulunmuş ve Sivas'ta vefat etmiş bir devlet adamıydı. Babası Tâceddin Mu'tez yirmi beş yıl boyunca İlhanlılar adına Anadolu'da vazife almış, Erzincan'da bulunduğu sırada ölmüştü. Ailenin üçüncü kuşağı olan Mücîrüddin Emîrşâh ise başlangıçta İlhanlılar adına faaliyet göstermekle birlikte artık bir Selçuklu devlet adamına dönüşmüştü. Selçuklu devlet mekanizmasının en önemli makamlarından biri olan naiplik mevkiine sahipti. Çeşitli sebeplerle İlhanlı katından Anadolu'ya atanan yeni isimlerin faaliyetlerine sürekli muhalefet halindeydi. Özellikle Selçuklu ülkesinde tepkilere yol açan malî-idarî anlamda yapılmak istenen yeni düzenlemelerin karşısında tavır almıştı. Nihayetinde 1290 yılından sonra Selçuklu ülkesiyle alakalı İlhanlı katından yapılan idarî düzenlemelerin dışında tutulmaya başlandı; görevi ve yetkileri Selçuklu saltanat naipliği ile sınırlı kaldı. Neredeyse Selçuklu saltanatının sonuna kadar naiplik mevkinde kalıp, 1302 yılındaki ölümüne kadar

Sultan Mesud'a hizmet etti. Türkiye Selçuklu tarihine dair yaptığı en önemli etki ise, dönemin meşhur tarihçisi Kerîmüddin Mahmud Aksarayî'yi himaye etmiş olmasıdır. Gerçekleştirdiği birçok faaliyette ve seferde Aksaraylı müellifi de yanında götürün ve gençlik yıllarından itibaren ona malî destekte bulunan Mücrüddin Emîrşâh, *Musâmeretü'l Ahbâr* gibi bir eserin ortaya çıkmasının ve günümüze ulaşmasının müsebbibi olmuştur.

Extended Summary

This article investigates the process of bureaucratic and cultural integration from the Khwarezmian Empire to the Türkiye Seljuq State under Ilkhanid suzerainty. Through a micro-historical lens, it examines the three-generation story of a distinguished bureaucratic family, culminating in the career of Mujir al-Din Amirshah. The study argues that this family's trajectory provides a vivid case study of how the administrative expertise of a defunct state was transferred and repurposed within the new political order established by the Mongols. This was a complex process of integration, shaped by shifting alliances, internal Ilkhanid power struggles, and the enduring resilience of local administrative structures. The historical context for this study is the profound political transformation of the 13th-century Islamic world. The Mongol invasions led to the collapse of major powers and the subjugation of established states. In this new era, Mongol military might had to be complemented by the skills of experienced administrators, often drawn from the administrative traditions of conquered states like the Khwarezmian Empire, to govern their vast territories. This article focuses on how this dynamic played out in Anatolia.

The family's initial contact with the Türkiye Seljuq State was established by the qadi al-qudat Mujir al-Din Tahir, a Khwarezmian vizier. His diplomatic mission to Anatolia made his family's name known among the Seljuq elite. Marking a new phase in the family's engagement with Anatolia, his son, Taj al-Din Mu'taz, was a high-ranking fiscal administrator appointed directly by the Ilkhanids to oversee tribute in Anatolia. He represented Ilkhanid interests, operating as a power parallel to the Seljuq vizierate.

The final and most complex phase of this integration is embodied by the main subject of the article, Mujir al-Din Amirshah. His career represents the culmination of this process of fusion. He initially held the role of an Ilkhanid fiscal supervisor like his father, but also achieved a key position within the Seljuq state: the regency under Sultan Ghiyath al-Din Mas'ud II. However, his authority was eroded due to power struggles at the Ilkhanid court and the appointment of new governors to Anatolia. Gradually marginalized from the Ilkhanid administrative system, Amirshah continued his career as a Seljuq statesman, his authority becoming primarily concerned with the internal affairs of the Sultanate.

In conclusion, the article argues that Mujir al-Din Amirshah's most enduring legacy lies in the cultural sphere. He was the patron of the historian Karim al-Din Mahmud al-Aqsara'i. This patronage facilitated the creation of *Musamarat al-Akhbar*, one of the most crucial historical chronicles for the period following Ibn Bibi and an invaluable primary source for the history of late medieval Anatolia. Thus, the story of this Khwarezmian family

concludes not merely with political decline but with a lasting contribution to the historical memory of its time, a contribution that has survived to the present day.

Kaynakça

- Abû'l Farac, Gregory. *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. 2 Cilt. Ankara: TTK Yayınları, 1950.
- Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud. *Müsâmeret ül-Ahbâr*. nşr. Osman Turan. Ankara: TTK Basımevi, 1944.
- Bal, Mehmet Suat. *II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246-1262)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Coşkun, Derya. “Moğollarda Otorite Tableti Olarak Payza ve Kullanımı”. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 110 (2024). 21-44
- Eflaki, Ahmet. *Ariflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 2001.
- Erdem, İlhan. “Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 20/31 (2000): 121-163.
- Erdem, İlhan. *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- İbn Bibi. *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- İbn Şeddad. *Baypars Tarihi*. çev. Şerefüddin Yaltkaya. İstanbul: TTK Yayınları, 1941.
- Kaymaz, Nejat. *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Kemaloğlu, İlyas. “Yarlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/351-352. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kesik, Muharrem. “Pervâneoğulları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/245-246. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Mevlânâ Celâleddin. *Mektuplar*. çev. Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1999.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Cami'ud-Düvel (Selçuklular Tarihi)*. çev. Ali Öngül. 2 Cilt. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2017.
- Müstevfi-i Kazvîni, Hamdullah. *Târîh-i Güzîde*. ed. Abdülhüseyin Nevâî. Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1387/1967.
- Nesevî, Celâlüttin Harezemşah. çev. Necip Asım. İstanbul: Devlet Matbaası Yayınları, 1934.
- Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî. *Câmî'üt-Tevârih-i Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî*. ed. Muhammed Rûşen-Mustafa Müsevî. Cilt 2. Tahran, 1373/1994.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri- (1220-1350)*. çev. Cemal Köprülü. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Tanerî, Aydın. *Hârizmşahlar*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Târîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*. çev. Halil İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner. Ankara: Atıf Yayınları, 2014.
- Temir, Ahmet. *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*. haz.

Ahmet Temir. Ankara: TTK Yayınları, 1989.

Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Uyar, Mustafa. “İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir (Sa’düddeve)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 22/34 (2003): 209-225.